Planlama 2020;30(3):468–477 | doi: 10.14744/planlama.2020.05924

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Kent ve Kadın: Bir Beden Pratiği Olarak Mekâna "Açılmak" ve "Kapanmak"

City and the Woman: "Opening" and "closing" to the Space as a Body practice

Selda Tunç Subaşi

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

ÖZ

Bu çalışma, Rize merkez ilçede 2018 yılında tamamlanan üniversite öğrenci kültürü üzerine yürütülen etnografik çalışmanın bulgularına dayanmaktadır. Çalışmada, 35 kadın ve 22 erkek öğrenci ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Üniversite, kentin merkezinde olan fiziksel konumunun yanında ekonomik, sosyal ve kültürel olarak öğrencilerin varlığı ile yeniden şekillenmektedir. Kentin merkezindeki yerel eşraf ile farklı bir kültürel atmosferden kopup gelmiş öğrenci, farklı karşılaşma pratikleri ve hissiyatlar yaşamaktadır. Çalışmanın temel sorunsalı, kadın öğrencilerin kültürel hegemonya mücadelelerine kıyafetler üzerinden nasıl eklemlenmekte olduğu ve kentin ortak duyusunu hangi biçimlerde temsil ettikleri üzerinedir. Kadın öğrencilerin kampüs çevresinde etkileşerek giyim kuşam gündeliğini yeniden ürettikleri görülmektedir. Kadın öğrencilerin giyimi üzerinden gerçekleşen "ahlak" ve "biz" vurgusu ise bedendeki başörtüsü, ferace gibi sembollerle biçimlenerek eril bakışta kazanılan bir onay mekanizmasına dönüşmektedir. Böylelikle kent içindeki kamusal alanlarda kadın öğrencilerin hareketliliği artarken diğer yandan kontrol ve denetim süreçleri kadın bedenindeki çelişkileri görünür hale getirir. Kadın öğrenciler, bedenlerini örtünme pratikleri üzerinden "açık" ve "kapalı" olmak üzere ikiye ayırarak tanımlamaktadır. Bu çalışmada bedenin ikiye bölünmüş tanımlarının eril bakış ve mekandaki etkileşimlerle yeniden üretildiği ortaya çıkmıştır. Beden üzerindeki hegemonya mücadeleleri, kültürel yapılardan, bireyin moda ve tüketimle olan ilişkisine kadar genişleyen bir örüntüde değerlendirilmelidir. Ancak bu sayede, mekân ve beden arasındaki kesişimler daha da net bir görüntü sergileyebilir.

Anahtar sözcükler: Açıklık/kapalılık; kadın; kültürel hegemonya; mekân; ortakduyu.

ABSTRACT

This study is based on the findings of an etnographic study, completed in 2018, on the university student culture in Rize central district. In-depth interviews were conducted with 35 female and 22 male students. The university is reshaped by the presence of students in economic, social and cultural terms as well as its pysical location in the center of the city. The student, who has come from a different cultural atmosphere, experiences different encounter practices and feelings with the local notables in the city center. The main problematic of the study is how female students are articulated to cultural hegemony struggles through clothing and in which ways they represent the common sense of the city. It is observed that female students interact with the campus and reproduce everyday rituals of clothing. The emphasis on "morality" and "us" realized through the clothing of female students shaped by headscarf and ferace is transformed into a mechanism of approval by masculine gaze. Thus, while the mobility of the female students increases in the public spaces of the city, control and surveillance mechanisms make the contradictions in the female body visible. Female students, referring to the headscarf, descibe their bodies by dividing them into categories such as "open" and "closed." The study reveals that the definitions of the body as it is divided into two categories are reproduced through the interactions of masculine gaze and space. Struggles for hegemony over the body should be analyzed in a pattern ranging from cultural structures to the individual's relationship to the fashion and consumption. It is only in this way that the intersections between space and body can be displayed more clearly.

Keywords: Open/closed; woman; cultural hegemony; space; commonsense.

Bu makale, 11–12 Mayıs 2019 tarihinde Ankara'da TMMOB Şehir Plancıları Odası tarafından düzenlenen Toplumsal Cinsiyet/Kent/Mekân Sempozyumu'nda "Bir Beden Pratiği Olarak Mekâna Açılmak ve Kapanmak" başlığıyla bildiri olarak sunulmuştur.

Bu makale, Selda Tunç Subaşi tarafından Doç. Dr. Oğuzhan Taş danışmanlığında 11 Temmuz 2018'de Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamlanan "Öğrenci Kültürü, Gündelik Hayat ve Hegemonya: Rize Örneği" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir. Bu çalışma daha önce başka herhangi bir dergide yayımlanmamış olup orijinal bir çalışmanın ürünüdür.

Geliş tarihi: 14.09.2019 Kabul tarihi: 12.04.2020
Online yayımlanma tarihi: 21.09.2020
İletişim: Selda Tunç Subaşi
e-posta: seldatun@gmail.com

TMMOB Şehir Plancıları Odası

OPEN ACCESS This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Giriş

Kadın öğrenciler modaya uyum sağlayarak yeni tüketim biçimleri ile aileye özgü giyim kuşam kalıplarından ayrılır. Bu ayrılık, küçük bir kentteki sosyo-etkileşim ortamlarında kentin sağduyusunda "içerilme" ya da "dışlama" pratiklerine konu olmaya başlar. Öğrencilerin kıyafetlerini sahiplenmedeki ısrarı ile kentteki sağduyu yeniden düzenlenir. İslami yaşam tarzları ve dini yaşayış biçimlerinin sembolik temsillerinden biri olan tesettürü, genç kadın öğrenciler popüler kültür içinde farklılaştırarak örtünme biçimlerini yeni sembollerle çeşitlendirir (Kılıçbay & Binark, 2002). Kadın öğrencilerin örtünme biçimlerinde yarattıkları çeşitlilik, popüler gençlik kültürü içinden bedenlerine yansırken hem köşe yazılarına taşınan tartışmalara hem de kamusal alandaki görünür temsiller üzerinden kendini "ideal" olanı açıklamakla yükümlü hisseden, dini konularda yazılar yazan yazarların bölünmesine yol açmaktadır.[1] Özellikle egemen ideolojinin "gündelik hayat tasarımı" ilk elde tesettür biçimlerinin nasıl olması gerektiği üzerinde yoğunlaşır. Sadece örtünen kadın öğrenciler değil, başörtülü olmayan genç kadın öğrenciler de ideal giyimin nasıl olması gerektiği ile ilgili çeşitli görüşlerden muaf değillerdir. Kadın bedeni üzerinden tartışılan semboller, gündelik hayata yansıyan biçimleriyle kültürel mücadelelerin, tüketim ile ifade bulan kimliklerin yaşayış tarzları üzerinden kendini gösterdiği bir alan haline gelir.

Moda ve kadın giyiminin yeni anlamları içinden geçen tesettür, kentsel ve modern bir olgudur; bir yandan dinin kadına koyduğu kuralların, kadın-erkek arasındaki sınırların diğer yandan şıklık unsurunun, farklılık ve bireysellik talebinin, eğitimli ve kentli yaşam tarzının bir simgesidir. Bu özellikleriyle tesettür, İslamcı kimliğin kültürel ve siyasal bir simgesi olduğu gibi piyasanın İslamcı aktörlerinin de tüketim nesnesidir (Meşe, 2015: 148). Tek bir İslami biçimden ziyade İslami biçimlerden bahsetmek, İslam dininin yaşam tarzları ve tüketim konusunda kültürel ve toplumsal özellikleriyle farklı görüş ve anlayışlara vakıf olabileceğini anlamak açısından önemlidir (Avcı, 2010: 64). Renkli şallar, tunikler ve markalı başörtüler gibi örtünme biçimleriyle müslüman kadının kapitalist toplumun bir nesnesi haline gelmesine yönelik eleştirilerin artması, İslami kesimin kendi içerisindeki farklıkları ortaya koymakta ve homojen bir müslümanlık anlayışından bahsetmenin olanaksızlığını gözler önüne sermektedir (Özdemir & Yücel, 2015: 192). Aynur İlyasoğlu'na (2013: 49) göre, Türkiye'de tesettür eğiliminde tüketim ve piyasa dinamiklerine açılmış bir "tesettür modası" bireysel tarzlarla farklılaşmaktadır. Örneğin, çeşitli markalarla değişik renk ve desenlerdeki eşarplar ya da pardesülerin altına giyilen kot ya da kumaş pantolonlar bireysel tercihleri yansıtır. Tesettür giyimin renk seçenekleriyle çeşitlenmesi genç kuşağın tesettür giyimi tercihlerine de etki eder ve bu tercihlerin farklılaşmasına yol açar (Meşe, 2015: 152).

2000'li yıllarda mevcut iktidarın kültürel hegemonya mücadelesindeki ayırt edici yeri, kadın imgesindeki dönüşümü siyasal atmosferin alevlendirdiği "açık-kapalı" ayrımına sıkıştırmasıdır. Tesettürün sokak, eğitim kurumları, hastaneler, resmi kurum ve kuruluşlar gibi kamusal mekanlarda serbest olması ile türban, çarşaf, haşema gibi sembollerle kimliklendirilen kadınlar, modern/muhafazakâr ikilemine hapsedilmektedir (Antmen, 2015: 90). Kadınlar, sabit bir kimlik deneyimi içine hapsedildikçe metalar üzerinden benlik üretimi ve kimlik temelli yaşam tarzlarının parçalı yapısı indirgemeci tartışmalarla gölgede kalmaktadır (White, 2014: 164). Oysaki sürekli bir mücadelenin konusu olan moda, kapitalizmle olan sıkı ilişkisi ile gençlerin kendilerini ifade ettikleri bir alan haline gelir. Üniversiteye başlarken ailenin bulunduğu kentten farklı bir kente gelen kadın öğrenci, eğer "kapalı" değilse ve mekânla kurduğu yeni ilişkide "kapanmaya" karar verdiyse önce gardrobunu değiştirir. Erkek bakışı üzerinden yerel dinamiklerle inşa edilen mekân ve moda arasındaki bu pragmatik ilişki, özellikle kadın öğrencilerin kıyafetlerinde kendine yer bulmaktadır.

Geçmişten bugüne kamusal ile özel alanın zaten muğlak olan sınırlarını daha da sorunsallaştıran başörtüsü mücadeleleri bireysellik, tüketim, moda ve kariyere uzanan konumlarıyla tartışılmaya devam etmektedir. Bu yüzden kadın, mekân ve örtünme meselesini yalnızca laikçi/İslamcı ayrımına sıkıştırmak ya da tüketimi sadece bedenin moda tarafından sömürüsü ve meta fetişizmi olarak okumaya çalışmak bu alanların kesişimlerini anlamada yetersiz kalmaktadır. Bu çalışmada, sembollerin beden yoluyla mekân üzerinden "açıklık"[2] ve "kapalılık" öğeleri kıskacına sıkışarak hegemonik mücadele süreçlerine katıldığı varsayılmaktadır. Bu süreci anlamak ancak bedenin örtünmesindeki eski çizgiyi sınayarak yola devam etmekle mümkündür. Bu bağlamda çalışmanın temel kavramlarını kültürel hegemonya, ortakduyu ve eklemlenme oluşturmaktadır (Hall, 2002; Gramsci, 1971). Çalışmanın ana sorunsalı ise Rize merkez ilçesinde üniversiteli kadın öğrencilerin kültürel hegemonya mücadelelerine örtünme pratikleri üzerinden nasıl dâhil oldukları ve egemen stratejilere karşı ne gibi yanıtlar ürettikleridir. Çalışmanın birinci bölümünde tesettürün tarihsel arka planı kısaca özetlenir. İkinci bölümde, "etnografi" yöntemi ile yöntemin çalışmada öne çıkarttığı deneyim olgusu tartışılır. Üçüncü bölümde ise saha çalışması yapılan kent ve üniversitenin sosyo kültürel özellikleri, toplumsal koşulları aktarılır. Dördüncü bölümde ise mekân ve örtünme pratikleri arasındaki etkileşim, kadın öğrencilerin deneyimleri bağlamında ele alınır. Çalışmadaki "açık" ve "kapalı" kavramlarının mekân ve toplumsal cinsiyet ile ilişkisi, ortaya çıkan bulgular zemininde tartışılır.

[1] "Süslüman" Eleştirilerine Komik Savunma başlıklı haber için bkz (Yeniakit, 2015). "Süslüman"dan nişane... "Altı Kaval, üstü Şeşhâne!" başlıklı haber için bkz. (Yeniakit, 2016). İslam'daki Süslümanlar "Kim bu Süslümanlar"? başlıklı yazı için bkz. (Sancaktar, 2015) (Erişim Tarihi: 20 Mart 2018).

[2] Saha çalışmasında kadın öğrencilerin "açık" ve "kapalı" nitelendirmeleri değiştirilmeden aktarılmıştır.

Özel Alanın Genişlemesi: "Yüklü Bagaj"

Sembolik bir gösterge olarak başörtüsü geçmişten bugüne uzanan siyasi gerilimlerle yüklü olan bir bagaja sahiptir. Tarihsel kırılma dönemeçleriyle tesettür, erken Cumhuriyet döneminden itibaren geriliğin bir göstergesi, çarşafın atılıp Batılı giyim tarzının benimsenmesi ise Türk kadınlarının modern özgürleşmesinin bir işareti sayılmıştır. (Sakaranaho, 2006: 335). İslami kimliğin simgesel dönüşümünde 1950'lere kadar kıyafetlerde mücadele edilen simgesel tesettür biçimi çarşaf olmuş, 1950'lerden 80'lere kadar manto ve başörtüsü, 1980'lerden sonra ise türban ile devam etmiş, örtünme pratikleri simgesel ve biçimsel dönüşümlerle yeni bir ivme kazanmıştır (Balta, 2014: 5).

1980'li yıllarda Türk-İslam sentezi ideolojik inşasıyla şekillenen dönemi İslami kimliğin dönüşüme uğradığı ve yasakların gevşediği bir dönem olarak adlandırmak mümkündür. Akabindeki yıllar ise müslümanların iktidarda ve iş piyasalarında boy gösterdiği yıllar olmuştur. Bu dönem, görünürlüğün ve görüntünün önem kazandığı yıllar olarak cemaatlerin kurumsal başarılarını da içermektedir (Aktaş, 2014: 20). Bu yıllarda İslami kesim, toplumun ekonomik ve siyasal olarak sembolik güç merkezlerinde söz sahibi olmaya başlamıştır. Bu ortamda müslüman kimlik ile laik kimlik arasındaki çatışma, kent-taşra çatışmasına benzer mekânsal ve kültürel gerilimleri içine alacak şekilde ilerlemiştir. Toplumsal gerginlik kaynağı ve sınıfsal farklılaşma, dini yaşayış pratikleri üzerinden alt sınıf kültür gruplarını işaret etmiştir. Başörtüsü; yaşlı, eğitimsiz ve taşralı alt sınıf kültür grupları için bir kabul noktası oluşturmuştur. Sonraları genç, eğitimli, kentli ve başörtülü kadınların kamusal alandaki görünürlükleri arttıkça rahatsızlık uyandıran bu kalıp yargılar bozulmaya başlamıştır. Ziyadesiyle başörtüsü, sekülerdinsel, kamusal-özel zıtlıkların üzerinde bir göstergeye dönüşmüştür (Balta, 2014: 5).

Türkiye'de 1980'ler ve 90'lardaki kültür politikaları, İslamcılar ve laisistler olarak iki zıt kutupta tartışılagelmiştir (Yaşin, 2002: 230). Yaşin'e (2002: 230) göre, İslami ürünleri üreten sermaye büyüdükçe neoliberal kapitalist ekonomi içindeki şirketler pazar ağlarını geliştirmiş ve kimlikler, ürünlerle güçlenmeye yatkınlık kazanmaya başlamıştır. Çeşitlenen pazarı ve kendi yaşam tarzlarını tüketim ürünleriyle ele almaya başlayan "İslamcı sermaye", Batılı yaşam tarzı ve ideolojik alışkanlıklarına nazaran kendi alternatif pazar ağlarını yönlendirme ve yönetme gücüne çağdaş kapitalizm mantığı içinde gittikçe büyüyen sermayeleriyle vakıf olmuşlardır. Bu da gittikçe kızışan ama "Batılı" denen simgelerle yalıtık bir karşıtlık içinden değil, sosyo-mekânsal etkileşim süreçleri ile eklemlenerek farklı görüntüler yaratmıştır.

Örtünme pratiklerine yön veren modanın pazar olarak hacmini genişletmesinin yanında başörtüsü bir kimlik göstereni, beden ve mekân arasında bir anlam taşıyıcısı rolleriyle deneyim unsuruyla bir bağ kurmaktadır. Özel alanın genişlemesi, mahremin değişim ve dönüşümüyle örtünen kadınlar, kamusal alanlarda kalabalığa karışırken taktikler geliştirmeye başlamıştır. Kamusal ve özel alanın verili sınırlarında kadınların ev içidışı, iş ortamı, okul, cami ve sohbet ortamlarındaki halleri, bu alanlarda var olma biçimleri geliştirdikleri taktikler oldukça değişkendir (Sehlikoğlu, 2014: 72). Örneğin, 2007 yılına AKP'nin demokratikleşme paketine kadar üniversite deneyiminin şekillenmesinde kadın öğrencilerin ancak perukla eğitim ve öğretim hayatına devam etmek zorunda kalması kamusal alanda şekillenen farklı duygu yapıları ve deneyim biçimlerini açığa çıkarır (Kejanlioğlu & Taş, 2009: 430). Örtünme pratikleri ile özne, kamusal ve özel alana dair siyasal olarak yapılandırılmış sınırları gevşetmenin yollarını arar.

Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmada etnografi yöntemi, gündelik hayattaki deneyim nosyonunun sorgulamasına olanak tanımıştır. Yöntem, kültürel birimlerin analizinde semboller, dil ve mekân arasındaki karşılıklı etkileşimlere, doğal gözükene daha yakından bakmayı önermektedir. Ortakduyu gibi popüler kültürün uyumlu görünen yanlarını sorgulamayı öneren etnografik yöntem ile bu çalışma bir süreci ele alabilmiş ve bu süreçteki devingen tarafı görmeye çalışmıştır. Clifford Geertz (2007: 157), herhangi bir toplumda siyasal otoritenin kültürel referanslara ihtiyaç duyduğunu belirtir. Bildik bir dünyayı ifade eden sağduyu, Geertz'e (2007: 90) göre, bir kültürel sistemdir; üstelik ona sahip olanların ona verdikleri değer ve onun geçerliliğine duydukları inançla büyüyen bir sistemdir. Sağduyunun kültürel iktidarı, etkileşimler çerçevesinde keşfedilip görünür olabilir. Yöntemin etkileşimselliğe kapı açması, nesneleştirdiği sağduyu alanından ilk kopuşu simgeler (Bourdieu&Wacquant, 2012: 216-217). Bu sayede siyasal alanın denetim mekanizmalarının kültürel çerçeveleri netlik kazanabilir. İktidarın simgelerinin yöntemsel olarak araştırılması ve kültürel olanın simgelerinin yorumlanması, etkileşim mekanlarının etnografik hikayesine ihtiyaç duymaktadır.

Bu çalışma, Rize merkez ilçe örnekleminde üniversite öğrenci kültürü üzerine 2018'de tamamlanan etnografik araştırmanın bulgularına dayanmaktadır. Bu çalışmadaki alan notları, 17 Ekim 2015 tarihinde başlamış olup 9 Mayıs 2017 senesine kadar alan günlüğüne kaydedilmiştir. Üniversite öğrencileriyle görüşmeler, 4 Ekim 2016 tarihinde başlamış belirli aralıklarla tekrarlanarak Aralık 2017 tarihinde görüşmeler sona ermiştir. Orta ve orta alt sınıftan, yaşları 18 ile 27 arasında değişen 22 Erkek, 35 kadın üniversite öğrencisi olmak üzere toplam 57[3] kişi ile görüşülmüştür. Cinsiyet dengesi gözetilmekle birlikte, kadın araştırmacı olmamdan dolayı kadın öğrencilere ve onların kadın öğrenci arkadaşlarına daha rahat ulaşılmıştır. 57

[3] Saha çalışmasına katılan katılımcıların isimleri değiştirilmiş olup çalışmada kendilerine verilen takma isimle alıntılarına yer verilmiştir.

öğrenci içinden 9 kadın öğrenci ile 3'lü gruplar halinde toplu sohbetler gerçekleştirilip geriye kalan 48 öğrenci ile derinlemesine görüşmeler devam etmiştir. Her katılımcı ile en az 1 saat olmak üzere toplam 3420 dakika görüşme yapılmıştır.

Görüşmeler bir kafe ve üniversite kampüsündeki öğrenci kantinlerinde gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların seçilmesinde kartopu yöntemi kullanılmış olup yarı yapılandırılmış görüşme formu uygulanmıştır. Görüşme formundaki sorulara sıkı sıkıya bağlı kalınmamış, görüşmelerin sohbet biçiminde gerçekleşmesinin çalışmaya daha fazla katkı sağladığı görülmüştür. Bu yol etnografi yöntemi sayesinde bilhassa benimsenmiştir. Alan günlüğü, sahadan ayrıldıktan hemen sonra yazılmaya, araya bir gün ya da uzun saatler girmemesine dikkat edilmiştir. Bunun temel nedeni hem olay, kişi, etkileşim ve duyguları tekrar hatırlamanın zorluğu ve bunların değiştirilmesi tehlikesi olmaktadır.

Ses kayıt cihazının nerede, ne zaman ve nasıl kullanılacağı sahanın belirlilikleriyle oluşmaktadır. Bu çalışmada sahanın araştırmacıyı "kabul etmemesi"[4] nedeniyle ses kayıt cihazı kullanılmamıştır. Öğrencilerin kendilerini rahat ifade etmesinin çalışma için önemi nedeniyle bu riski başından itibaren almak tercih edilmemiştir. Ses kayıt cihazı, araştırmacının ayrıntıları atlamamasına, yanlış anlamaya karşı düzeltme yapabilmesine olanak tanıyan önemli araçlardan biridir. Görüşme yapılan kişi ile göz temasının kurulmasında, söylenenlerin atlanmamasında bir güvencedir aynı zamanda. Diğer taraftan bu araç, sahada konumunuz nedeniyle katılımcılara bir "tehdit" gibi de gözükebilmektedir. Aracın bu çift taraflı doğası nedeniyle ses kayıt cihazından vazgeçilmiş, alan notu yazımı konusuna özel bir zaman ayrılmıştır.

Sahada kadın olmak, özellikle kadın katılımcıların çalışmaya dahil olmasını daha rahat sağlamıştır. Görüşme çizelgesindeki açık uçlu sorular yönümü bulmaya yardımcı olsa da bazen katılımcıların başından geçen olay, anektod, kent deneyimleri gibi aktarımların önü kesilmeden dinlenmiştir. Bu durum araştırmacı ve katılımcı arasındaki güven ilişkisini kurma, resmiyetin aşılması gibi deneyim paylaşımı noktalarını açık bırakmıştır. Katılımcıların araştırmacıya duydukları güven, sohbet havası ilerledikçe artmış, ilk başta gönülsüz davranan öğrenciler, soruların ve istenen cevapların gündelik hayat ve deneyimlere yönelik paylaşımları kapsadığı anlaşıldığında görüşme sürelerini uzatmak istemişlerdir.

Erkek katılımcılar, kadın katılımcılara göre çalışmaya biraz daha gönülsüz katılsalar da sohbet onlar için "röportaj" yapılıyor hissi yaratmış, bunu dillendirmiş ve görüşmeyi kısa dahi bulmuşlardır. Öğrencilere örtünme pratikleri ile ilgili her soruyu soramamak sahanın kısıtlarından biri olarak karşıma çıkmıştır. Araştırmacının sağladığı sohbet ortamı öğrencilerin kendilerini açmasına yardımcı olmuştur. Diğer yandan katılımcıların arkadaş, tanıdıkları ile genişleyen ilişki ağlarımda, görüşmenin nasıl gerçekleşeği hakkında bilgi versem de öğrenciler çalışmaya katıldıklarında anket yapıp gideceklerini düşündüklerini belirtmişlerdir. Genelde "hocalarının" anketlerinde onlara yardımcı olduklarını, ama bu tarz bir çalışmaya daha önce katılmadıklarının altını çizmişlerdir. Derinlemesine görüşme ve sohbet formlarını içeren görüşme biçimlerini beklemediklerini ve bilmediklerini belirterek garipsemişlerdir. Yöntemin farklılığı öğrencilerde şaşkınlık yaratmış, ama öğrencilerin başka bir araştırma biçimini deneyimlemelerine de kapı aralamıştır.

Rize Kenti ve Üniversite Öğrenci Kültürü

1980'li yıllarda "her ile bir üniversite" teşvikiyle, YÖK (Yüksek Öğretim Kurulu) kanalıyla ANAP (Anavatan Partisi)'lı yıllarda merkez-taşra ikiliği ekonomik ve siyasal olarak yeni bir dönemece girmiştir. Bu dönemde eğitim ve öğretim hayatından beklenenler kentin kalkınması, piyasanın ihtiyaçlarına yönelik beyaz yakaların devşirilmesi ve ulus kimliğinin ideolojik yeniden üretiminin devamı için sol muhalif gençliğin baskılanması olmuştur (Ergur, 2003: 191; İnsel, 2003: 77). 2000'li yıllar boyunca sayıları giderek artan taşra üniversiteleri, AKP (Adalet ve Kalkınma Partisi)'nin son yirmi yıllık iktidarı dahil olmak üzere siyasal güç dengelerindeki değişimleri kendine göre ayarlamaktadır. Kapitalist küreselleme ideolojisi, neoliberalizm ve muhafazakâr kimlik etrafında oluşan sermaye ve bir kimlik vurgusu olarak din unsuru, üniversite eğitiminin ideolojik olarak yeniden inşa edilmesine ön ayak olan başlıca dinamiklerdir (Cangızbay, 2003: 86; İnal, 2013: 689).

Taşra üniversiteleri, taşranın kendine özgü dokusunu, geleneksel, kültürel ve yerel dinamiklerini korumaya çalışırken diğer yandan merkezin hızını yakalamaya çabalamakta, piyasa modelinin büyüme iştahı ile büyük kentlerle yarışmaktadır (Yücebaş, 2015: 281-282.). Üniversiteli genç nüfus yaşadıkları kentin konut taleplerini arttırmakta, küçük ve orta ölçekteki kentlerin büyüme hızlarını yükseltmektedir (Işık, 2008: 161). Örneğin, kente bir yüksekokul kazandırmak için kentin yerel ticari kurum ve kuruluşları siyasal kurumlarla temasa geçmeye çalışabilir. Çünkü küçük bir kentte bir yüksekokulun kurulmuş olması gelişme ve kalkınma emarelerinden biri olup esnafın da gelir kapılarından birini oluşturur. Kültürel düzlemde ise üniversite farklı yaşam biçimleri, kültürel farklılaşmalar ve farklı ideolojilerdeki öğrencilerle yüzleşir (Yücebaş, 2015: 289). Üniversitenin bulunduğu kente başka şehirlerden gelen üniversite öğrencileri üniversitenin çevresinde kafe, sinema işletmesi, esnaf lokantaları, ulaşım araçları, özel yurtlar ve kiraladıkları evlerle kent içi ticareti canlandırırlar (Aktay, 2003: 118). Bulunduğu ilin ekonomisine katkı yapan öğrenci, bir nevi o kentte aynı zamanda bir müşteridir (Eğitim-Sen, 2012: 103).

[4] Sahada bir araştırmacı olarak kabul görmemenin temel sebepleri; Rizeli olmamak, yabancı olarak konumlandırılmak, bir üniversitede hali hazırda çalışmıyor olmak, hemşehrilik, akrabalık ve siyaset yoluyla edinilen ağların dışında kalmak.

Doğu Karadeniz'de bir ticaret ve liman kenti, kentsel nüfus oranı kentleşme düzeyine göre oldukça yüksek olan Rize'de çay tarımı, yerel ekonomide geçmişten bugüne önemli bir gelir kaynağıdır (Gülizar Çakır, 2014: 166). Bunun yanında gönüllü göç ile kente gelen üniversite öğrencileri yukarıdaki örneklerde söz edildiği gibi ekonomik olarak şehre bir canlılık getirir. Rize merkez ilçede, her ihtiyacınızı bulabileceğiniz dört beş katlı marketler, restoranlar, kafeler ve uluslararası kahve zincirleri göze çarpmaktadır. Yeni yapılan binaların en alt katları çoğunlukla market ya da hediyelik eşya ve toptan çay satışı yapan dükkanlar, kasap, manav, cep telefonu operatör mağazaları gibi işyerlerine ayrılmıştır. Çaylıklar içinden yükselen çok katlı binalar, deniz ve yeşilin geniş manzarasını vaat etmektedir. Fakat yeni yapılan binalar aynı zamanda deniz ve insan arasındaki -Karadeniz sahil yolundan dolayı zaten az olan- ilişkiyi koparmış bir görüntü de oluşturur. Market, kafe, sahil kısmı, çay ocakları ve kafelerde üniversiteli kalabalığı görünür düzeydedir. Üniversiteden beş dakikada bir kalkan minibüsler, merkez ilçede hem üniversite öğrencileri hem yerleşik kesim için diğer ilçelerdeki kampüs, hastane ve Ayder gibi yaylalara ulaşımı sağlar.

Üniversite öğrencileri ticari olarak kente bir canlılık getirirken kentin sosyo kültürel ve siyasal arka planında Rize'nin "muhafazakâr atmosferine" dikkat çekerler. Bu vurgu kentteki politik simgeler üzerinden de okunabilmektedir. Simgesel mücadeleler, Büke Koyuncu'ya (2014: 164) göre, "biz-onlar" ayrılığı ile oluşturulan ikiliklerle ulusal kimlik yaratısı için bir inşa aracıdır. Milli sembolizm, 1980'lerden başlayan Türk-İslam sentezi motifleri, erken Cumhuriyet dönemindeki yerleşik simgelerle çarpışmaktadır. 2000'li yıllar sonrası kimlik inşası ise Türklüğü öne çıkaran milli İslamcı ve Osmanlı mirası sahipliğindeki dozun arttığı bir inşa örneğidir (Koyuncu, 2014: 124). Simgesel mücadelelerin yönü kentlerdeki kamusal alanlarda sağ tandans sembollerle iktidarı sahiplenen bir manzara sunar. Merkez İlçede simgesel sermaye, Rize-muhafazakârlık-siyasal tercih ekseninde sabitlenmiş görünmektedir.

Seçim zamanlarında yoğunlaşan kurumsal iletişim ve halkla ilişkiler faaliyetlerinin bir sonucu olarak AKP'ye[5] ait lider posterleri, parti flamaları gibi siyasal semboller, evlerin camlarında ya da balkonlarında dahi görünürdür. Cadde ve sokak aralarında poster ve flamalar yılın her günü kaldırılmadan durmaktadır. Ek olarak arabaların arkasına yapıştırılmış çıkartma (sticker) şeklindeki lider fotoğrafları, kişiselleştirilmiş bayrak ve Recep Tayyip Erdoğan montajlı fotoğraflar, kentin sağ siyasal angajmanını açık eden sembolik göstergeleri oluşturmaktadır. Kur'an kurslarının varlığı, balkonlara asılı Türk bayrakları ve Recep Tayyip Erdoğan posterleri, genellikle erkeklerin bulunduğu çay ocakları ve kahvehanelerin varlığı, kadınların kamusal mekânlardaki görece azlığı ve örtünme biçimlerinin çeşitliliğini mümkün kılan başörtü, çarşaf, ferace mağazalarının fazlalığı, şehirdeki genel kültürel atmosferi yaratan öğelerden en baskın olanlarıdır.

2012 yılında ismi Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi olarak değişen Rize Üniversitesi, 2006 yılında kurulmuştur. Rize kentinde üniversite hayatı, kültürel muhafazakarlığın simgelerle güçlendirilmiş sağ politik ikliminde yaşanmaktadır. Rize'de çevre illerden gelen öğrenciler için üniversiteli olmak, ailenin üniversite tercihinde belirleyici olması, üniversitenin ismi, hemşehrilik ilişkileri, şehirde bulunan akrabaların varlığı ile biçimlenmektedir. Yine de ailenin "korumacı" uzamından çıkıp farklı bir kente gelerek farklı sosyo-kültürel ilişki ağlarına dahil olmanın sonucunda aile ile üniversite öğrencisi arasına görece bir mesafe girmiştir. Ailesi ile aynı kentte üniversite hayatı devam eden öğrenci içinse kent değişmemiş; fakat arkadaşlarla aileden ayrı vakit geçirmeler artmıştır. Üniversitenin varlığı ile öğrencinin sosyo-kültürel anlam haritaları farklı uzamlarda çeşitlenmeye ve çoğalmaya başlamıştır. Bu haliyle ailenin öğrenci üzerindeki "kontrolü", kurumlara, akrabalık ilişkilerine, tanıdıklara kısacası okulun bulunduğu kentteki "sağduyuya" teslim edilmiş gözükmektedir. Kadın öğrenciler için "evden çıkma" deneyimi ise bilhassa önemli bir eylemdir.

Her kentte bir üniversite bulunması sebebiyle büyük kentlere gitmeye gerek kalmadan üniversite öğrencileri yanı başlarındaki üniversitelere gidebilirler. Rize'de muhafazakâr pratiklerin, tutum ve davranışların ve yerel bağların güçlü olduğu bu kentte, aileler, bir yandan genç yetişkin bireyin evden ayrılıp, "kendi ayakları üzerinde durmasını", kendi özerkliğini elde ederek emekçiler arasında yerini almasını isterken; diğer yandan mekânı, kendi belirledikleri sınırlarla çizerek bireye "kontrollü bir özgürlük" alanı tanımaktadır. Genç üniversite öğrencisinin İstanbul, Ankara ya da İzmir gibi büyük kentlerdeki üniversitelere gitmesine gerek kalmaz, çünkü büyük kentler öğrenci üzerinde aile ya da kurumsal kontrolün zayıflamasına neden olabilir.[6] Oluşturulan biz söylemi, "memleketimizde üniversite varken 'yabancı yerlere' göndermek niye?" sorgusuyla "bu coğrafya", "bu toprak" anlatısını güçlendiren bir düzlemde belirmektedir (Bora, 2006: 458). Genç birey üniversiteye gideceği zaman akrabalık ilişkilerindeki yerel ağlar devreye girmek-

[5] Parti 2023 Siyasi Vizyonu, 30 Eylül 2012, http://secim.haberler.com/rize-merkez-onceki-secim-sonuclari/ (Erişim Tarihi: 10 Nisan 2015). Rize kent merkez ilçe seçim sonuçlarından 2014 Cumhurbaşkanlığı seçiminde, merkez ilçe %80, 57 oy oranı ile Recep Tayyip Erdoğan'ı seçmiştir. Rize merkez ilçesi 2014 yerel seçim sonuçları AKP oy oranı %67.9 ile AKP adayı Reşat Kasap, Belediye Başkanı seçilmiştir. 2011 genel seçimlerinde Rize merkez ilçesi %69.06 oy oranı ile AKP birinci partidir. Rize merkez ilçesi, 2010 Anayasa Referandumu'nda %76.05 oy oranıyla evet demiştir. Rize kent merkez ilçesinde 2002 seçimlerinde AKP oy oranı %85 civarındadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. https://www.akparti.org.tr/site/akparti/2023-siyasi-vizyon (Erişim Tarihi: 6 Nisan 2015). Rize ilinde 17 Nisan 2017 Anayasa Referandumu'nda Evet: %75.55, Hayır: %24.45'dir. Rize ili için 24 Haziran 2018 Cumhurbaşkanlık ve Milletvekili için seçim sonuçlarında birinci sırada %77.09'la Recep Tayyip Erdoğan vardır. Milletvekili seçimlerinde de AKP, %65.38 bir oy oranına sahiptir (Erişim Tarihi: 15 Temmuz 2018). Ayrıntılı bilgi için bkz. https://www.ntv.com.tr/turkiye/rize-secim-sonuclari-2018-rize-ili-cumhurbaskani-ve-milletvekili-secim-sonuclari,V9LTr9P6RU-btfXLhd26Tg.

[6] Bkz. (Avcı, 2010; Deniz, 2014).

tedir. Örneğin, İstanbul'da oturan Rizeli öğrenciler, memleketi Rize olduğu için hemşehrilik ağlarının etkisi ile direk olarak Rize'deki üniversiteye yönelmektedir. Mekânın aile kurumundan yerel hemşehrilik ağlarına uzanan bir kontrol ilişkisi ile öğrenci kültürünü yeniden ürettiği görülmektedir.

Çalışmanın Bulguları

Mekâna "Açılmak" ve "Kapanmak"

Kentin öğrenciler tarafından deneyimlenmesi, sosyo-mekânsal ilişki ağlarının genç yetişkin birey üzerindeki etkisi tek yönlü değil, biz'i oluşturan ahlaki alanda sürekli yenilenen duygularla oluşmaktadır. Bu kısımda eril bakışı merkeze almak suretiyle, mekân üzerinden kadın bedeninin nasıl biçimlendiği üzerinde durulacaktır. Eril bakışın kurma, içerme ve dışlama eksenleri bağlamında kadın öğrencilerin "biz"in dışına taşma ihtimallerine karşı örtünme pratiklerinin bir önlem gibi duran yapısına bakılacaktır. Kadın giyimi iç mekândan dış mekâna geçişin yön ve sınırlarını tayin eden bir gösterendir. Aynı zamanda kadınlar, kamusal alanda görünür olduğundan beridir de mekân ve iktidar arasındaki gerilimle şekillenen bir bedene sahiptir ve beden deneyimlerle şekillenir (Çakır, 2009: 87). Aslı Zengin (2009: 264-268) bedenin cinsel, toplumsal ve fiziksel olarak mekân tarafından söylemsel olarak yeniden üretildiğini dile getirir. Kamusal alanda mekânla etkileşime giren kadınlardan beklenen, bedenini ve cinselliğini toplumsal beklentilere uygun olarak her daim kontrol altında tutarak düzenlemesidir. Mekân, iktidar yoluyla denetim ve dışlama yetkileri ile donanmış olarak mevcudiyetini korur (Schick, 2014: 30).

Mekânda kadının hareketliliği ve görünürlüğü arttıkça sınırlar kendini belli etmeye başlar. Ayten Alkan'a (2009: 18) göre; sınırlar, düzeni belirginleştirmek, hatları çizmek, toplumsal grupları ayırmak, ayrıştırmak ve onlar arasındaki ilişkileri "düzenlemek" için vardır. Kadın bedeni, tam bu düzenin ortasında "fiziksel-mekânsal" sınırların denetimini ve yeniden üretimini sağlar (Alkan, 2009: 12-13). Kentte sınırların nasıl keşfedileceği eril bakış ve kentin ortakduyusu yoluyla gerçekleşen bir mücadele alanına gönderme yapar. Kadın öğrencinin "dışarıda" nasıl zaman geçireceğinin, saat kaçta eve ya da yurda dönmesi gerektiğinin sınırlarını öğrencinin içselleştirmesi beklenir. Rize'de, üniversitenin varlığıyla öğrencilerin bir şeyleri değiştirdiğinden dem vurulurken diğer yandan "ortama uyum sağlama"nın kentin atmosferine ve "biz"i oluşturan kurallara riayet edilmesi gerekliliği dışavurulur. Dış mekândan yani kültürel iklimin belirlediği sınırlardan iç mekâna -ev, yurt odası-doğru yönelme, mekânı eril bakışa terk etme durumu, asıl güvenliği garanti altına alınanın ortakduyunun ahlakı olduğunu gösterir. Görüşme yapılan kadın öğrenciler bu fikri destekleyen savlar öne sürmüşlerdir;

> *"Yani ben Derepazarı'na en son 22.00'de araç bulabiliyorsam merkez de oturanlar da buluyordur. Bir sıkıntı yok akşam çıkmakta… Rahat gidiliyor mu peki akşamları yurda ya da eve? Yani ortamına uyum sağlamak, ilgi çekmemek önemli. Yoksa Rize'de kimse kimseye karışmaz. Giyim, makyaj olsun. İsteyen istediğini giyer. Sıkıntı yaşamadım ben hiç, sıkıntı görmedim" (Neslihan, 23).*

> *"Rize'de gidilecek yerler bellidir. Tanıdık insanları görüyorsun. Bir yönden güzel bir yandan kötü. Çok rahat olamazsın. Akşamları dışarı çıkamıyorsun. Saat 19.00'da genelde evde oluyorsun. Gerçi birçok yerde de bu böyle olabilir. Dışarıdan gelen öğrenciler, burada aileleri olmadığı için onlar daha uzun süre dışarıda kalabiliyorlar. Bir yandan avantaj bir yandan dezavantaj. Neden Dezavantaj? Yani toplum belli, arkadaşlıklar belli…" (Esin, 21).*

Ataerkil kültür, bedenin "güvende" ve "kontrol altında" olması gerektiğini çeşitli yollarla belirtip bedenin güvende olduğu yaşam alanlarını ve davranış kalıplarını bedene kazımaya çalışır (Cantek, Ulaş, & Çakmak, 2014: 122). Mekân üzerinden güvenli çepherler ile gidilecek yerler işaretlenirken davranış kalıplarından kıyafetlere uzanan geniş bir yelpazede sınırlar öğretilir. Bu bir nevi mekânsal düzenleme "mekânların hafızalara işlenme" süreci gibi gözükmektedir (Çakır, 2009: 79). Rize'de kamusal alanla baş etme yöntemleri ilk olarak bedenden ve bedeni örten kıyafetlerden geçer. Hem "biz"'in dışında kalma korkusu hem de kendi isteklerini ve bedenin biçimlendirilmesini rasyonelleştirme çabası, Rize'de "kentin kapalılığı" olarak yorumlanır:

> *"İstanbul'da Bağcılar'da bizim apartmana kim geliyor kim gidiyor kontrol edemiyoruz. Komşuluk ilişkisi yok. Ama burada, apartmana yabancı biri girdiğinde müdahale ediliyor. Tabi burada da ben mesela çok fazla etek giymiyorum. Giysem giyerim, ama mesela yolda yürürken önümde etekli bir kıza baktıklarında otomatik olarak giymeme isteği oluyor ve kendimi kısıtlıyorum. Öğrenci kültürü farklı bir kültür ve nasıl karşılayacaklarını bilmiyorlar" (Meltem, 21).*

> *"Yani çevremde kapalı arkadaşlar olduğu için onlarla dışarı çıktığımda açık olduğum için ben de daha çok dikkat ediyorum giydiklerime. Bence Rize çevresi benden rahatsızlık duyuyor gibime geliyor. Minübüste para uzatırken bile rahatsız oluyorum. Rahat giyinemiyorum. Örneğin birinci sınıfta getirdiğim kıyafetlerimi geri götürdüm" (Buse, 20).*

Kadın öğrencilerin hangi kıyafetleri giyip hangi kıyafetleri giyemeyecekleri, nasıl davranacakları kamusal görünürlüğü düzenleme ve buna biçim verme toplumsal cinsiyetin mekân ve beden arasındaki dinamik geçişliliğini vurgular. Örneğin, erkek öğrenciler İmam Hatip Lisesi'nde eğitim gördükleri için pişti ya da pisi yedili gibi kâğıt oyunlarını bile çok sonra öğrendiklerini, kadın öğrencilerle nasıl diyalog kuracaklarını üniversitenin ilk yıllarında bilmediklerini belirtirler. Öğrenciler, üniversitede geçirilen zaman arttıkça karma sosyal alanlarının da arttığını mağazadan bir kıyafet alacakları zaman dahi artık kız arkadaşlarına danıştıklarını ifade etmişlerdir.

Erkek öğrenciler, kadın arkadaşlarıyla kafe, sahil, kütüphane, kantin gibi üniversite ve çevresi mekanlarda birlikte vakit geçirmekte, pek çok konser ve gezi gibi aktivitelere katılmaktadırlar. Fakat, görüşmelerde konu "kapalı" kadın arkadaşlarının giyimlerine geldiğinde yapılan yorumlar bir anda kentin sağduyusunu destekleyen bir niteliğe bürünmektedir. Onlar, ideal kapalı bir bedeni eril bir bakışla tarif etmeye devam ederek "biz" söylemini kuvvetlendirirler:

"Erkeksen erkek gibi giyeceksin, şortla okula gelinmez mesela... Bayanlar da eğer kapalı bir bayansa başörtülü olup altına kot pantolon giymeyi doğru bulmuyorum ya da makyajı..." (Cem, 23).

"Mesela kapalı biri mini etek giyiyorsa yanlış örnek, yanlış yansıtıyor. Edep adabı varsa giyimde sorun yok..." (Emrah, 21).

Kültürel "Biz"in Dışarısı

Mekân, olayların geçtiği yer ile toplumsal faillerin davranışsal özellikleri arasında diyalektik bir üründür. Toplumsal faillerin etkinlikleri, eylemleri, tecrübeleri tarihsel koşullarla mekânda dönüşürken deneyimler ise anlam kazanmaya başlar (Alkan, 2009: 9-10). Kadın öğrenciler yaşadıkları yeni geldikleri kenti, "açıklık/kapalılık" üzerinden tanımlar. Kenti ikiye bölerek tanımlamak benzer şekilde kadın bedeninin ne kadar örtülü olup olmaması gerektiğine yapılan yorumlar gibi sınırlayıcı bir tanımlamadır. Bu tanımla mekân hem bedenin bir uzvuna hem de denetim aracına dönüşmeye başlamaktadır. Kentin "muhazafakâr" denilen kültürel dinamiklerlerinden birini bu dinamizm oluşturur. Ahlak ise "biz"i oluşturan duygular etrafında örüldüğü için ortakduyunun önemli bir bileşenini oluşturur. Kültürel hegemonya mücadelesi kentin kendini ne kadar "açtığı" ve "kapattığı" üzerindeki gerilimlerden ve çelişkilerden beslenir:

"Sıkıcı bir yer. Sanki Çorum'da ne çok şey yapıyorum da! (Gülüyoruz). Yapacak çok fazla bir şey yok burada. Çorum'da daha anlayışlı. İstediğimiz gibi giyiniyoruz. Yani hani Rize'nin "bizden değil"ini hissediyorum hani öyle derler ya... Kısıtlanmış hissediyorum. Yerel halk bence öğrenciyi sevmiyor. Yolda mesela kızlarla güldüğümüzde dönüp bakıyorlar. Normal dediğimiz kıyafetler onlara tuaf geliyor, daha kapalılar" (Eylül, 20).

Yeni olanın dinamizmi karşısında mekân, kültür alanında verilen hegemonya mücadelelerinin dinamiklerini açığa vurur. Bu mücadeleyi görebilmek için mekâna bakarken mekâna yüklenen anlamlara, yerli/yerel hissiyatın nasıl değiştiğine de bakmak gerekir (Acara, 2014: 213). Üniversite öğrenci kültürünün yarattığı kültürel değişimler, "temiz kent" ve ailelerin tercih ettiği "muhafazakâr" kent söylemlerini öne çıkartmakta diğer yandan korku duygusu ile bitişik bir hale gelmeye başlamaktadır. Sara Ahmad'a (2014: 98) göre, korku politikaları çoğunlukla sınır endişelerini içermektedir. Bir şeyin mevcut durumunda güvenli olmadığı varsayılarak güvence altına alma gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Ortak duygu olarak korku, sınırın güvenliğini mekânı sahiplenerek tanzim etmeye başlar. Bu sahiplenme mekânı ele geçirme değil, mekânı kurma faaliyeti olmaktadır (2014: 100). Alkan'a (2014: 39) göre, mekânı sahiplenmek; "mekânla ilişki içine girerek sadece fiziksel olarak şeklini şemalini değil, aynı zamanda kurallarını, işleyişini, sınırlarını, misafir ettiklerini, dışladıklarını ve taşıdığı anlamları değiştirmek, dönüştürmektir". Mekânı "yabancı" ve "tehlikeli" unsurlardan korumak gerekir. Bu güvende olma hissi, korku duygusunun kişiler arasında dolaştırılarak büyümesi, güçlenmesi ve bundan etkilenen kadınların hareketlerini, mimiklerini, giyimlerini, yer ve zamanı kullanma biçimlerini değiştirmektedir (Alkan, 2014: 40). İrem'in farklı bir şehre alışma çabasında mekândaki hareketliliği sağlayan, bedenini biçimlendiren unsurlar korku duygusuyla şekillenir:

*"Ben buraya geldiğimde **açıktım**[7] hocam. İlk önce yeni gelmiştim ve Tenzile yurduna gitmem gerekiyordu. Yalnızdım, bilmiyordum yerini, sonra bir minübüs şöförü 'ben seni bırakırım istersen' şeklinde imalı bir şekilde konuşunca o baskıyı yeniden hissettim. Kendimi kötü hissettim. Sonra başka bir kadın öğrenci de orada inecekti, o bana yardım edeceğini söyleyince birlikte gittik. Belki uzun boylu olduğum için de dikkat çekiyorum. Neyse sonra bir iki derken uzun hırkalarla başladım ve sonra biraz yönelimim de vardı, ablam da üniversiteye başlayınca kapanmıştı, sonra ben de karar verdim ve kapandım" (İrem, 20).*

İrem'in paylaşımında üniversiteye başlarken bedenin biçimlenişi bir kimliksel yönelim olarak değil, mekân ve korku gibi nosyonlarla biçimlenerek gerçekleşen bir eylem haline gelmiştir. Korku, bireyler arasında dolaşmaya başladıkça kentle başa çıkma biçimleri, beden ve bedenin sahip olduğu özelliklerden duyulan suçlulukla kendini yeniden üretmiştir. Nurtaç, kentin mekânsal ortakduyusuna karşı geliştirdiği arada kalma hallerini yaşayan diğer bir genç kadındır. Rize'ye hiç ama hiç ısınamamış, babasıyla ilk kez Rize'ye geldiklerinde Rize'de ne kadar çok "kapalı" olduğunu aktarmıştır. Kendisi de başörtülü olmasına rağmen dikkatini ilk çeken başörtülü kadın sayısının fazlalığı ile beliren sayısal ifadelerdir:

*"**Açık** yok, **kapalı** var, evet ben de kapalıyım ama, Ege'den geldiğim için belki bana çok fazla geldi. Benim ablam mesela annem baskı yaptığı için kapandı, baktı ki annem bu işler baskıyla olmuyor, bana baskı yapmadı. Ben kendi isteğimle kapandım mesela... Ben çok yeni kapandım. Bir sene oluyor. Kapandığında daha ağırbaşlı olmak zorundasın, hal ve hareketlerine dikkat etmek ve giyimine de dikkat etmek durumundasın. Yani kişiliğinin değişmesi gerekiyor. Oysa ben mesela çok hareketli biriyim..." (Nurtaç, 21).*

Bir yanıyla normatif "kapalılık" kurallarının dışında gibi hissetmek öte yandan yeni gelinen kentin "kültürel atmosferine" uyum sağlama sorunu, mekânda zuhur eden çelişkilerin en tepesinde durmaktadır. "Kapanmak", kadın öğrencilerin

mekânda belirirken "açıklık" ve "kapalılık" ayrımlarıyla biçimlenen, yeni gelinen kentte üniversite kültürüyle başa çıkma taktiklerinden biri gibi görünmektedir. Bu yol, bireysel olarak mevcut ataerkil stratejilere cevap verme niteliği de taşır. İrem'in deyişiyle mekândan duyulan korkuyla baş etme mekânizmaları "biz" duygusuyla, yeni mekânın kültürel kodlarına uyum sağlamakla olmaktadır. Kadın öğrenci aile, hemşehrilik ve akrabalık ilişkileri sarmalında kendi memleketinin daha "güvenli" olduğunu vurgular. Öğrencilerin beden üzerinden geliştirdikleri "açık" ve "kapalı" olmaya dair taktikler, bir yandan iktidar stratejileriyle "dost" diğer yandan iç mekanlardan kamusal alanlara doğru haraketliliğin artması ile iktidara "düşman" olan bir müzakare ve "ataerkil pazarlık" biçimleri halini almaktadır.

Bedenin Özgürlüğü ve Mekân

Toplumsal eylem ve ilişkiler maddi olarak mekân-zaman boyutunda yapılanırken toplumsal cinsiyet, uzamı; uzam da cinsiyeti şekillendirmektedir. Bu somutlama, toplumsal mekânın deneyimlenmesi ile daha da açık hale gelir, çünkü mekân, yansız ya da edilgen değil kurucu bir bileşendir (Schick, 2014: 26). Yerel kent dokusunun kadın öğrencilerin erkek öğrencilerle birlikte kamusal alanda daha çok görünmeleriyle kırılan bazı döngüleri, normatif kadın cinselliğinin sınırlarının yeniden çizilmesini gerektirir. El ele tutuşan ya da kahkaha atan kadın öğrenciler kimi zaman kent sakinleri tarafından uyarıldıklarını kimi zaman da bu kişilerin arkalarından uzunca bir süre baktıklarını belirtirler. Sehlikoğlu'na (2014: 58-59) göre, kadın cinselliği eril bakışa referansla kamusal alanda yeniden üretilen bir gerçekliği oluşturmaktadır. Muhafazakârlık, sınıflar arası olduğu kadar, cinsler arası ilişki biçimlerini belirler ve bireysel anlam dünyalarını şekillendirir (Gökgöz, 2016: 107). Kentin kültürel manzarasına üniversite öğrencilerinin dâhil oluşu muhafazakâr dinamiklerle çarpışan bir hal alır.

Kadın öğrencilerin giyimi üzerinden gerçekleşen "ahlak" ve "biz" vurgusu bedendeki başörtüsü, ferace gibi sembollerle biçimlenen bir onay alma mekânizmasına dönüşmektedir. Eril bakışın onayı ile kent içindeki dolaşımın, hareketliliğin yönünü tayin etmek başka bir deyişle kontrolün ve denetimin kadın bedeni üzerinden kültürel hegemonya mücadele süreçlerine eklenmesidir. "Biz"i, ortakduyuyu kurmada kadın öğrencilerin üzerinde taşıdığı sembolik bagajı yüklü kıyafetler, önemli bir nirengi noktası oluşturmaktadır. Kadın öğrencinin bedeninin nasıl şekilleneceği kentle, arkadaş çevresiyle yerel sakinlerin tutum, davranış, hal ve hareketleri ile bağlantılı olarak gelişip değişmektedir. Öğrenci kültürü içinde eril iktidar alanına karşı geliştirilen taktikler olarak sayabileceğimiz "açılma" ya da "kapanmanın" pragmatik yanı, ortakduyuyu kuvvetlendirme, ahlaki kodların yerleşikleşmesine zemin hazırlayan ortamlar yaratır:

> *"Ferace giymeye başladıktan sonra buradaki kadınlar Rize'de bana selam vermeye başladılar. Daha önce görmezden geliyorlardı. Ferace giyindikten sonra minübüste, merkezde selam verip benimle daha çok konuşmaya başladılar" (Gamze, 20)*

> *"Rize'de iyi insanlar da var, kötü insanlar da. Gece özellikle hava kararınca kadın öğrenciler için çok zor. Yanımda arkadaşım olmasına rağmen korna çalıyorlar. Gündüz bazen tanımadığım bir teyze "selamünaleyküm" kızım diyebiliyor. Tabi İstanbul'da yok böyle bir şey" (Serpil, 20).*

> *"Ben açıktım. Trabzon'da. Ailem de kapalı var. Sonra yurtta arkadaşım kapalıydı. Ama dediğim gibi düşündüğüm bir şey değildi. Ailem de zorlamadı asla. Hatta arkadaşım 'kapanmak özgürlüktür' dedi. Sonra yurtta oturuyorken kimseye yani en yakın arkadaşlarıma da söylemedim. İçime bir şey doğdu, Instagramdaki resimlerimi kaldırmakla işe başladım. Tabi sınıfa girince herkes şok geçirdi. Askılılardan feraceye geçişim hızlı oldu. İlk önce Instagram resimlerini silmek gerekiyor, kapanmak için kesinlikle, sonra alışıyorsun. Sonra annemi aradım anlattım. Alışverişe çıktım ailemle... Trabzon'da çok ucuz yerler var. Arkadaşlarım da çok şaşırdı tabi. Peki nasıl hissediyorsun, çevrenin yaklaşımı nasıl oldu? Çevrem şaşırdı, ama alışıyorlar (Konuşma arasında ise onu derinden etkileyen bir olayı anlattı). Bir gün şöyle bir şey oldu anlatayım hocam, arkadaşımla yolda yürüyoruz. Ben açıktım o zaman, yoldan geçerken teyze yanımdaki kapalı arkadaşıma selam verdi, bana vermedi. Çok dert oldu bu bana, yer etti bu içimde. Sanki ben Yahudiyim, atesitim de bana selam vermiyor..." (Ayşe, 18).*

> *"Mesela bir arkadaşım bana gelip kapanmak istediğini ve ne düşündüğümü öğrenmek istedi. Ben bu kadar büyük bir konuda kendin karar ver dedim. Başkasının düşüncesi ile değil, ama sonra dedi ki işte 'senin düşüncen benim için önemli' tabi hoşuma gitti. Çevresel ortam çok etki ediyor. Arkadaş ortamında daha rahat oluyor kapanmak" (Ayten, 22).*

Ataerkil güç ilişkileri mekânda çeşitlendikçe kamusal alan kullanımında kadınların kent coğrafyası deneyimleri de şekil değiştirir. Kamusal alan kullanımlarında farklılıklar ve kadınların davranışlarında sınırlanmalar söz konusu olmaya başlar. Korku ve korkuyla gelen güvenlik arayışı eril bakıştan sakınmak gerekliliği statü kaybı korkusuyla yan yana durur (Lordoğlu, 2016: 153). Alkan'a (2014: 44) göre ise kadınların korktukları sadece fiziksel şiddet değil, korkulan mekâna karşı "itibarını yitirme korkusu"dur. Saygıdeğerlik ve güvende olma arzusunun biçimlendirdiği "biz" duygusuna dahil olmak, itibara gölge düşürmemek amaçlanır. Rize'nin yerlisi yaş üzerinden gelen statüye sahip, "yaşı geçkin olan bir teyzenin", kadın öğrenciye selam vermemesi "sanki ben Yahudiyim, ateistim" gibi bir savunma mekânizmasıyla verilen karşılık, "biz"in dışında kalan kimliklerle aynı kefeye koyulmanın üzüntü ve serzenişi, dışlama ve içerme pratiklerini çizen sınırları açığa çıkarmaktadır. Aileden ve arkadaş çevresinden "tanıdık" olunan "kapalılık" biçimleri yeni bir kent mekânı ve üniversite ortamıyla tekrar biçimlenir. Ör-

tünme pratikleri, dini pratiklerle ilgili tefekkür eden bir bilinç, süreklilik arz eden bir okuma ya da cemaat ilişkilerinin yapısal zorunluluklarından ziyade; eril bakış ile içselleştirilen pratikler, "biz"in yarattığı ortakduyunun dışında kalma korkusu, güvenlik endişesi ve yeni bir kent deneyimi ile şekillenen bir sürecin sonucunda oluşmaktadır. Ortakduyunun sağladığı ve "biz"i içine alan ahlaki değerlerin öncülüğünde "biz"den dışlanmak, genç bireylerin göze alabileceği bir şey gibi görünmemektedir.

Sonuç

Rize merkez ilçede yerel bağların ve kültürel muhafazakar pratiklerin güçlü olduğu bu kentte, aile ve hemşehrilik ilişkileriyle örülü kültürel sağduyu, bireye mekân üzerinden sınırlı bir özgürlük imkanı tanır. Mekânın denetimi, altkültürel güçlenme imkanlarının kısıtlanmasına neden olabileceği gibi üniversite kentindeki akrabalar dolayımıyla aileden sonra ikinci denetim mekânizmalarının da devreye girmesine sebep olabilir. Bireyin hareket imkanları kültürel koordinatları çıkarılmış bir mekânsal hareketlilikte "biz" mefhumunu öğrenci kültürü üzerinden tazeler. Siyasal atmosferin "terör", "iç-dış düşman" gibi kaygılarla toplumsalı yeniden tanımladığı noktalarda aileler, başta yerel ilişki ağlarından hemşehrilik ilişkilerinin belirleyiciliğinde "güvenli" buldukları alanlara çocuklarını gönderirler. Genç yetişkin bireylerin üniversite tercihleri, kendi özerk kararlarının belirli dereceye kadar etkili olduğu bir öğrenci kültürünü mümkün kılmaktadır. Bu, tek yönlü bir akış, kültürel kapanma ya da öğrenci üzerinde bir tahakküm ilişkisinden çok mekânla kurulan yeni eklemli ilişki ağlarını ortaya çıkarmaktadır.

Kadın öğrenciler, üniversite deneyimiyle farklı bir kentin sosyo-kültürel ilişki, norm ve değerlerine ayak uydurmak isterken öğrencide oluşan onaylanma duygusu, beden ve mekânı "açık" ve "kapalı" olarak ikiye böler. Öğrenci kültürü içinde, öğrenciye tanımadığı, "yerel kadim bir sakin" tarafından "selamun aleyküm ya da hayırlı günler" denmesi, Rize'nin yerel kültürel muhafazakâr çevresi tarafından kabul edildiği ve bu çevrenin dil evrenine girdiğinin ilk işareti olarak değerlendirilebilir. Kültürel hegemonya mücadelesi kimin "biz" tanımının içinde yer aldığı, giyimini nasıl meşrulaştırdığı ile belirli bir ataerkil mekânsal ayrışmayı yeniden üretmektedir. Bu mücadele süreçleri hem düzene uyum hem de "biz"in ürettiği stratejilere karşı farklı taktiklerle "müzakereci bir okumaya" açılmaktadır.

Kadın öğrencilerin örtünme biçimleri aracılığı ile bedenlerinde taşıdıkları semboller, mekânın ilişkisel dokusunda arkadaşlık, akran ilişkileri, yurt ve üniversite döngüsündeki etkileşimlerle yeniden şekillenir. Bununla birlikte kadın öğrencilerin "mekâna açılma" ya da "kapanma" biçimleri, ataerkil kodların belirleyiciliğinde bakışlar aracılığıyla yeniden yapılanır. Ancak yeni kültürel unsurların kentin ahlaki değerleri karşısında aldığı biçimler ortakduyunun değişmeden kaldığını göstermez. Aksine ortakduyu, yeni kültürel ilişkiler ve yukarıda sayılan etkileşimlerle kendini yeniden konumlandırır. Öyleyse, kadın öğrencilerin sağduyuya teslim olmalarını onların baskın ideoloji tarafından tam anlamıyla içerilmeleri olarak yorumlayabilir miyiz? Bilakis, kadın öğrenciler bedenlerini denetime açarken, kamusal alanda görünürlükleri ev ya da yurt gibi iç mekanlara değil, üniversite çevresi, kafeler, sahil yolu gibi dış mekanlara doğru açılmaktadır. Bu dizin, tek yönlü gerçekleşen bir akıştan ziyade, ikili bir süreç olarak "biz"i içine alan dinamiklere bakmayı gerekli kılmaktadır. Üniversite, kadın öğrencinin geldiği ildeki yerel dinamiklerin kurallarını gevşetebildiği "ara alanlar" yaratır. Bu çalışmada bir deneyim şekli olarak yorumlanan üniversite, farklı insanlarla tanışma ve farklı mekânları görmek, gezmek için de bir fırsattır. Kadın öğrencilerin üniversite deneyimi mekân ve bedenin kesişiminde "açık" ve "kapalı" olarak fiziksel ve kültürel olarak ikiye bölünmüş bir sınır çizgisi yaratmaktadır.

KAYNAKLAR

Acara, E. (2014). Ergene Nehri Kirliliği ve Kenar Mahalle Ekolojileri. In F. Ş. Cantek (Ed.), Kenarın Kitabı: "Ara"da Kalmak Çeperde Yaşamak. İstanbul: İletişim Yayınları.

Ahmed, S. (2014). Duyguların Kültürel Politikası (S. Komut, Trans.). İstanbul: Sel Yayınları.

Aktaş, C. (2014). Bacıdan Bayana: İslamcı Kadınların Kamusal Alan Tecrübesi. İstanbul: İz Yayıncılık

Aktay, Y. (2003). Üniversiteden Multiversiteye: Taşra-Merkez Diyalektiği. Toplum ve Bilim(97), 93-123.

Alkan, A. (2009). Cinsiyet Dinamiklerinin Peşinden Mekânın İzini Sürmek. In A. Alkan (Ed.), Cins Cins Mekan. İstanbul: Varlık Yayınları.

Antmen, A. (2015). Kadınlar ve Sanat. In K. İnal, N. Sancar, & U. B. Gezgin (Eds.), Marka Takva Tuğra: AKP Döneminde Kültür ve Politika. İstanbul: Evrensel Yayınları.

Avcı, Ö. (2010). Bir Özneleşme Örneği Olarak İstanbul'da Dindar Üniversite Gençliği. (PhD), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.

Balta, D. A. (2014). Modernite İçinde Bir İnanç Deneyimi: Örtünme. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Bora, T. (2006). Muhafazakâr Yerlilik Söylemi In T. Bora & M. Gültekingil (Eds.), Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce (3 ed., Vol. 5). İstanbul: İletişim Yayınları.

Bourdieu, P., & Wacquant, L. (2012). Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar (N. Ökten, Trans.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Cangızbay, K. (2003). Sürekli Seferberlik ve Teyakkuz Rejiminin Kurumu. Toplum ve Bilim(97).

Cantek, F. Ş., Ulaş, Ç. Ü., & Çakmak, S. (2014). Evin içinde sokak, sokağın içindeki ev: Kamusal ile özel "ara"sında kalanlar. In F. Ş. Cantek (Ed.), Kenarın Kitabı: "Ara"da Kalmak Çeperde Yaşamak. İstanbul: İletişim Yayınları.

Çakır, S. (2009). Osmanlı'da Kadınların Mekanı, Sınırlar ve İhlaller. In A. Alkan (Ed.), Cins Cins Mekan. İstanbul: Varlık Yayınları.

Deniz, A. Ç. (2014)."Öğrenci İşi" Üniversite Öğrencilerinin Gündelik Hayatı: İstanbul Örneği. İstanbul: İletişim Yayınları.

Eğitim-Sen. (2012). Eğitimde AKP'nin 10 Yılı. Ankara: Eğitim Sen Yayınları.

Ergur, A. (2003). Üniversitenin Pazarla Bütünleşmesi Sürecinde Akademik Dünyanın Dönüşümü. Toplum ve Bilim(97).

Geertz, C. (2007). Yerel Bilgi (K. Emiroğlu, Trans.). Ankara: Dost Yayınları.

Gökgöz, G. (2016). Gaziantep: Muhafazakâr Bir Taşra Kenti ve Emekçi Kadınların Zihin Halleri. In M. Yücebaş (Ed.), Yerli ve Milli Gündelik Hayat: Türkiye'de Gündelik Hayat Pratikleri ve İdeolojisi (pp. 105-153). İstanbul: İletişim Yayınları.

Gramsci, A. (1971). Selections from the Prison Notebooks of Antonio Gramsci (Q. Hoare & G. Nowell-Smith, Trans. Q. Hoare & G. Nowell-Smith Eds.): International Publishers.

Hall, S. (2002). Gramsci and us. Antonio Gramsci: Critical assessments of leading political philosophers, 227-238.

İlyasoğlu, A. (2013). Örtülü Kimlik: İslamcı Kadın Kimliğinin Oluşum Öğeleri. İstanbul: Metis Yayınları.

İnal, K. (2013). AKP'nin Neoliberal ve Muhafazakâr Eğitim Anlayışı. In İ. Uzgel & B. Duru (Eds.), AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu. Ankara: Phoenix Yayınları.

İnsel, A. (2003). Bir Zihniyet Tarzı Olarak Yök. Toplum ve Bilim(97).

Işık, Ş. (2008). Türkiye'de üniversitelerin kentleşme üzerine etkileri. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10(3), 159-181.

Kejanlioğlu, D. B., & Taş, O. (2009). Regimes of un/veiling and body control: Turkish students wearing wigs. Social Anthropology, 17(4), 424-438.

Kılıçbay, B., & Binark, M. (2002). Consumer culture, Islam and the politics of lifestyle: Fashion for veiling in contemporary Turkey. European Journal of Communication, 17(4), 495-511.

Koyuncu, B. (2014). "Benim Milletim..." AK Parti İktidarı, Din ve Ulusal Kimlik. İstanbul: İletişim Yayınları.

Lordoğlu, C. (2016). Kent Coğrafyasında Kadınların Güvenlik Endişeleri. Modus Operandi(4), 151-177.

Meşe, İ. (2015). " İslami bir moda dergisi örneğinde moda ve tesettür: Ne türden bir birliktelik?". Fe Journal: Feminist Critique/Fe Dergi: Feminist Elestiri, 7.

Özdemir, F. U., & Yücel, G. Ç. (2015). Aliyyül Âla Dergisi: Muhafazakâr Kadının Halet-i Ruhiyesi. In A. Bora (Ed.), İradenin İyimserliği: 2000'lerde Türkiye'de Kadınlar. Ankara: Ayizi Yayınları.

Sakaranaho, T. (2006). Tartışılan Tesettür: Türkiye'de İdeolojik Bir Tartışma Konusu Olarak İslami Başörtüsü (S. Özbudun, B. Şafak, & İ. Çayla, Trans.). In S. Marcos (Ed.), Bedenler, Dinler ve Toplumsal Cinsiyet (pp. 329-344). Ankara Ütopya Yayınları.

Schick, İ. C. (2014). Cinsiyetin Üretildiği Bir Alan Olarak Mekân. In E. Çelebi, D. Havlioğlu, & E. Kayaalp (Eds.), Sınır Bilgisi: Siyasal İktidar, Toplumsal Mekân ve Kadına Yönelik Şiddet (pp. 55-77). Ankara: Ayizi Yayınları.

Sehlikoğlu, S. (2014). Mahrem Alanda Fit Olmak: Kadınlara Mahsus Spor Salonları. In E. Çelebi, D. Havlioğlu, & E. Kayaalp (Eds.), Sınır Bilgisi: Siyasal İktidar, Toplumsal Mekân ve Kadına Yönelik Şiddet (pp. 55-77). Ankara: Ayizi Yayınları.

Sümer, G. Ç. (2014). Rize'de kentleşme süreci. Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi.

Şentürk, R., Cengiz, K., Küçükural, Ö., & Akşit, B. (2012). Türkiye'de Dindarlık: Sosyal Gerilimler Ekseninde İnanç ve Yaşam Biçimleri. İstanbul: İletişim Yayınları.

White, J. B. (2014). Müslüman Milliyetçiliği ve Yeni Türkler (F. Güllüpınar & C. Taştan, Trans.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Yaşın, Y. N. (2002). Kimlik Piyasası: Metalar, İslamcılık, Laiklik (Z. Yelçe, Trans.). In D. Kandiyoti & A. Saktanber (Eds.), Kültür Fragmanları: Türkiye'de Gündelik Hayat. İstanbul: Metis Yayınları.

Yücebaş, M. (2015). Sürgün Üniversite: Taşrada Üniversite Sıkıntısı. Toplum ve Bilim(133), 281-301.

Zengin, A. (2009). Devletin Cinsel Kıyıları: İstanbul'da Fuhşun Mekânları. In A. Alkan (Ed.), Cins Cins Mekan. İstanbul: Varlık Yayınları.